

FUNDAMENTE PASTORALE ALE MODELULUI MISIONAR CREȘTIN ÎN CONTEXT ORTODOX

Student-doctorand:

Pr. Oprescu Daniel

Universitatea Ovidius Constanța

Argumentarea lucrării

Subiectul temei de față, *FUNDAMENTE PASTORALE ALE MODELULUI MISIONAR CREȘTIN ÎN CONTEXT ORTODOX*, l-am abordat din considerentul că lucrarea misionarului ortodox constituie una dintre lucrările ecleziale creștine care are nevoie de o permanentă îmbunătățire.

În spațiul bisericesc, în general, misionarul ortodox gravitează între dimensiunile teologice ale învățaturii de credință și modul lor de adresare către lume, în așa fel încât să nu degradeze adevărul pe care acestea îl mărturisesc prin actul de propovăduire, ci să îl sporească permanent, pe de o parte, și provocările lumii în care trăiește cărora trebuie să articuleze mesajul lui Hristos culturilor și neamurilor prin care umanitatea înțelege să își exprime identitatea.

Inculturația, ca mediu propice dezvoltării și universalizării învățaturii Bisericii, reprezintă o extensie a procesului de contextualizare din care Biserica Creștină a conceput un mijloc de expresie misionar.

Relația dintre metodele de propovăduire specifice orizontului creștin răsăritean și modelul de misionar creștin conturat de imaginarul biblic, concretizat în lucrarea liturgică, filantropică și teologică a Sfinților Apostoli, considerăm că reprezintă modelul desăvârșit al misionarului creștin.

Motivați de aceste reflecții, ne-am propus ca din raportul dintre fundamentele pastorale ale Bisericii și modelele misionare pe care istoria ei ni le propune de-a lungul veacurilor, să realizăm un tablou al misionarului ortodox de azi în contextul provocărilor pe care lumea seculară le adresează lui Bisericii lui Hristos.

Cercetarea de față își propune să pună în lumină procesul prin care misionarul ortodox de azi este chemat să îl parcurgă spre a dobândi abilitatea de a se adresa în context contemporan

mediului intercultural care generează omului contemporan, ultra-tehnologizat, reflecții religioase față de modul în care lumea îi aparține sau față de cât de mult se regăsește în această relație cu lumea. În încheierea fiecărui capitol, studiul sintetizează ideile și conceptele prezentate pentru a trasa câteva tușe evidente ale modului în care spațiul uman este definit de modul în care contextualizat mesajului creștin.

Creștinismul, prin definiție, este o religie care, *extra muros*, se adaptează permanent istoriei și civilizațiilor umane. o religie în tranziție. Fiind parte integrantă a lumii, Creștinătatea progresează, se dezvoltă, se reînnoiește și se reinventează mereu din propriile sale dimensiuni interioare spre a oferi răspunsuri adecvate orizonturilor transcendente pe care cultura umană i le adresează constant.

În pragul dintre milenii, întrebările omului postmodern, au schimbat vechea paradigmă a societății umane în care cunoștințele umane își aveau originile în eternitatea divină și le-au găsit o altă exprimare, anume aceea a rațiunii materiei prin cercetarea căreia omul, de unul singur, descifrează și redimensionează raportul său cu realitatea care, nu este privită ca rezultat al unui act creator, ci ca spațiu de manifestare rezultat dintr-o paradigmatică relație a interiorului cu exteriorul ființei sale.

Printr-o analiză aplicată propriei existențe omul a schimbat relația sa cu divinitatea și în acest fel, contextul întregii sale existențe.

Aceste noi abordări arată însă că realitatea umană este una contextuală, care aparține unui context, motiv pentru care Biserica consideră că abordarea ei este și trebuie să rămână contextuală în activitatea sa misionară.

Noțiunea de *teologie contextuală* comportă mai multe sensuri, ceea ce o face să apară ca fiind evazivă și fluidă, dar, tocmai prin semnificațiile pe care le dobândește în acest sens, acesta își permite să se articuleze mai bine naturii umane.

Teologia creștină, care se desfășoară întotdeauna în context, se referă la modelarea persoanei umane după modelul misionarului creștin care l are ca model suprem de propovăduire pe Domnul Hristos.

Ne referim, așadar, la recunoașterea naturii misionare a teologiei contextuale, cu toate implicațiile ei potențial controversate și problematice, ca atribut specific și definitoriu. Ceea ce e diferit de afirmația că teologia este în sine una contextuală, deoarece procesul de contextualizare

privit astfel nu este doar o metodă epistemologică de întâlnire cu Hristos, ci și un mod de viață care se cere trăit în mod deplin, cu reală dăruire.

Scopul lucrării

Explorarea acestei abordări în lucrarea de față interacționează cu realitatea lumii în care trăim azi, motiv pentru care ne-am propus să problematizăm pe această temă. Abordarea teologică și cea contextuală, în orizont misionar, este chestionată, în măsura în care este cu adevărat posibilă, pentru a pune în lumină rolul experienței umane a întâlnirii cu Hristos prin lucrarea misionarului ortodox, din perspectiva provocărilor pe care contemporaneitatea le adresează credinciosului creștin, dar și a omului în general în raportul lui cu divinitatea, din perspectiva filantropică a conceptelor de familie, migrație, tehnologizare, urbanizare ș.a.

Stadiul cercetării

În spațiul ortodox ca și, în general, în spațiul interconfesional creștin, contextualizarea constituie un subiect intens dezbătut de mai bine de o jumătate de veac. Dezbaterile de-a lungul timpului, au crescut intensitate și ocupă azi un loc aparte în actualitatea religioasă.

Diversitatea neamurilor și culturilor cărora Biserica Îl adresează pe Hristos, așa cum incipient a fost prezentată în Noul Testament, azi a devenit una mult mai provocatoare, mai ales dacă ținem cont de cât de mult s-a îmbogățit învățătura lui Hristos din istoria și tradiția Bisericii.

Din aceste motive, cel puțin exhaustive, teologia contextuală constituie astăzi o întreprindere teologică prin care Biserica se adresează lumii contemporane. Relația dintre contextul uman, istoric ori cultural, spre exemplu, și teologia Bisericii lui Hristos constituie în acest caz, temeiul unor prolifice dezbateri.

În acest sens, constatăm că există numeroase surse bibliografice pe această temă. Prin ceea ce se distinge abordarea noastră, este unghiul de abordare al acestei teme, deoarece ne propunem să o prezentăm din perspectiva învățăturii de credință ortodoxă pentru a răspunde unor situații actuale care provoacă atât gândirea teologilor ortodocși, cât și pe credincioșii Bisericii. Din aceste motive, tema noastră nu este neapărat una de nișă, ceea ce nici nu își propune, dar, prin

informațiile și problematicile pe care le propune, considerăm că prin concluzia finală, va edifica prezența unor orizonturi pe care alți teologic ortodocși le vor aprofunda în scopul îmbogățirii ethosului misionar ortodox.

Studii al căror conținut cartografiază formele geografice specifice lucrării misionare a Bisericii Ortodoxe, precum opera părintelui profesor Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987; Idem, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989; Idem, *Liturghia după Liturghie. O tipologie a misiunii apostolice și a mărturiei creștine azi*, Editura Athena, București, 1996; Idem, *Go Forth in Peace. Orthodox Perspectives on Mission*, World Council of Churches, 1986; Valer Bel, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, 2 vol., Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, P. F. Patriarh Daniel apărut în limba engleză cu titlul *Confessing the Truth in Love. Orthodox Perceptions of Life, Mission and Unity*, Editura Basilica, București; Pr. Prof. univ. dr. Valer Bel, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, precum și Anastasios, Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, Editura Bizantină, București, 2003, Man G. Dorel, *Biserica și multiculturalitate în Europa sfârșitului de mileniu*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2001. Dar și Pr. Prof. dr. Adrian Gabor și Asist. dr. Radu Petre Mureșan, (Coord.), *Biserica Ortodoxă în Uniunea Europeană*, Editura Universității București, București, 2006; Rudolf Poledna, François Ruegg, Călin Rus, (Coord.), *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002 și *Modelele de teologie contextuală* a lui Stephan Bevans, publicat în 1992, constituie reperele care ne-au oferit înțelegerea teologiei contextuale din perspectiva căroră ne vom raporta spațiului spiritual contextual creștin ortodox în acest studiu.

Baza documentară

În prezentul studiu propunem o abordare interdisciplinară prin care intenționăm să oferim lucrării un caracter misionar, specific domeniului de cercetare teologic al abordării ortodoxe care, în spațiul eclesiologic, se folosește de izvoare și surse patristice, de documente oficiale, de

dicționare și de enciclopedii ș.a. Tema, de-a lungul dezvoltării ei, este fundamentată pe următoarele aspecte:

- elemente de teologie sistematică, care au aplicabilitate misionară, pentru că sunt născute dintr-o lectură arivistă a documentației referitoare la conceptul de contextualizare în spațiul misionar ortodox, mod în care am reîmprospătat, credem noi, opinii reprezentative în domeniu, dar și pe cele în care, potrivit învățăturii de credință ortodoxă, sunt fundamentale actului de propovăduire;

- elemente de teologie ortodoxă comparată, căror le-am articulat mesajul și învățătura teologiei Bisericii Ortodoxe, da am și specificat ceea ce am adăugat în vederea relaționării dintre credinciosul creștin și spațiul secular;

- elemente de istorie și cultură, a căror expunerea a urmărit să pună în lumină date și evenimente referitoare la modul în care s-a ajuns în contextul misionar actual;

- elemente de teologie ortodoxă contemporană prin intermediul căror am actualizat și astfel, considerăm, am sedimentat în contextual mesajul misionar ortodox, rolul pe care îl are conceptul de contextualizare misionară și limitele lui.

- majoritatea informațiilor pe care le-am folosit în acest studiu sunt recente. Cu toate acestea, a fost necesară și accesarea unor surse mai vechi, care însă nu au deformat în nici un fel prezenta cercetare, ci, în opinia noastră, i-au sporit sensul și valoarea științifică.

Metoda de lucru

Metoda de lucru pe care am folosit-o în această lucrare este alcătuită din mai multe dimensiuni. Astfel, pe lângă faptul că ne vom lua majoritatea informațiilor din vastul orizont teologic creștin, în special răsăritean, vom folosi și mijloace istorice, descriptive și comparative pentru a pune în evidență modul în care bazele învățăturii de credință a creștinismului răsăritean își exprimă lucrarea misionară în contextul contemporan.

Contextualizarea, în general, comportă expresii și formulări pe cât de precise tot pe atât de vaste, motiv pentru care orizonturile acestei lucrări se vor extinde și se vor contracta în funcție de

limitele, granițele, diferențele, diversitatea, pluralitatea, unicitatea, complexitatea prin care spațiul de manifestare al umanului îl vom articula actului mântuitor al Întrupării lui Hristos.

Din punct de vedere cantitativ informațiile prezentate considerăm că sunt bogate. Ele exprimă necesitatea discernământului la care am apelat pentru a realiza prezenta cercetare, deoarece nu toate sursele și textele pe care le-am întâlnit de-a lungul actului epistemologic au constituit informații obiective sau academice.

Dintre metodele de care ne-am folosit precizăm:

- Metoda analitică, prin care am urmărit să evidențiem poziția și gândirea anumitor teologi, istorici, sociologi, filosofi reprezentativi din domenii specifice aflate în legătură cu tema noastră. Respectiva metodă este, în opinia noastră, expresia spațiilor dialecticii și filosofiei, de la care împrumută și uzitează mijloacele descriptive și analitice spre a dezvolta și păstra simțul autocritic;

- Metoda teologică, care punctează și evidențiază diversitatea mărturisirilor de credință și a învățăturilor teologice contemporane, precum și a paradigmelor istorice, sociale și culturale în care se desfășoară lucrarea eclezială modernă ce se preocupă de probleme cuprinse în conceptul de contextualizare și, mai ales, în cadrul învățăturii ortodoxe de credință;

- Metoda istorică, a cărei cercetare relevă efortul susținut de înțelegere a sensurilor conceptelor, noțiunilor și termenilor ce trebuie valorificați, cu scopul de a ocoli informațiile eronate întâlnite de-a lungul referințelor și textelor parcurse;

- Metoda comparativă, prin care sunt clar precizează deosebirile generatoare de controverse specifice contextualizării misionare, precum și similitudinile ce reies de aici datorate abordărilor conexe de tip sociologic, istoric, cultural, politice, filosofic ș.a.;

- Metoda duhovnicească prin care este accentuată puterea Ortodoxiei relevată de trăirile și experiențele religioase ale spațiului liturgic creștin și, îndeosebi, a vastului câmp spiritual ortodox, în așa fel încât, și prin lucrarea de față, să se mărturisească adevărul lui Hristos și al Bisericii Sale ca iubire, smerenie și dialog.

În primul capitol, *MISIUNEA BISERICII ORTODOXE ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ*, am expus fundamentele lucrării pastorale în cadrul termenilor dogmatici și a canoanelor bisericești, pentru că am considerat că pentru a putea alcătui răspunsuri folositoare misionarului ortodox,

acesta trebuie să înțeleagă, de câte ori va fi nevoie, rațiunile credinței pentru care îl propovăduiește pe Hristos.

Am prezentat astfel învățătura de credință despre însușirile Bisericii ca fundamente ale misiunii ortodoxe, pornind de la atributele Bisericii: una, sfântă, sobornicească și apostolică, precum și pe Hristos ca model suprem de propovăduire și ca profil al preotului și misionarului ortodox în primul subcapitol, iar în cel de-a 1 doilea subcapitol am realizat un excurs al structurii misionare a Bisericii, ca sursă indispensabilă a mântuirii, ce izvorăște din lucrările ei sacramentale: Botezul, Mirungerea, Împărtășania, Pocăința, Maslul, Nunta și Hirotonia. În ultimul subcapitol am pus în lumină importanța și rolul relației dintre lucrarea pe care o realizează Hristos și lucrarea săvârșită de Duhul Sfânt în împlinirea procesului misionar ca parte integrantă a naturii Bisericii.

În cel de-al doilea capitol, *ZIDIREA BISERICII PRIN MISIUNE*, pentru a evidenția modelul pe care Biserica îl pune la dispoziția fiecărui credincios și cu atât mai mult misionarului ortodox, adică preotului liturghiilor, am dezvoltat în patru subcapitole ample exemple de propovăduire legate de caracterul misionar al Sfintei Liturghii, despre cum Liturghia este o lucrare permanentă a lui Hristos, care își extinde expresiunile liturgice, prin credincioși și slujitorii bisericești în mod permanent în lume dincolo de zidurile lăcașurilor de cult, dar mai ales despre cât de important este ca creștinul credincios să înțeleagă că lucrarea liturgică a preotului misionar trebuie să o continue în sânul familiei, în biserica de acasă.

În capitolul final, *CONTEXTUL ORTODOX AL MISIUNII – PROVOCĂRI CONTEMPORANE*, am așezat în oglindă învățătura de credință a Bisericii cu contextul lumii creștine din spațiul de credință ortodoxă cu specific românesc. Acestui tablou i-am adăugat imaginile adiacente care completează realitatea Bisericii românești din diaspora.

Pentru a realiza această abordare am apelat de conceptul de contextualizare ale cărui modele misionare, în prima parte a acestui ultim capitol, le-am enumerat și le-am prezentat. Apoi, folosind acest cadru, am prezentat aspectele comunitare, bisericești și ecleziale ale activităților misionare și filantropice pe care Biserica le desfășoară în context românesc, deoarece pe acesta l-am înțeles cel mai bine.

Urmare a acestor definiri, am analizat relația Bisericii cu postmodernitatea, modul în care cultura diluează spiritualitatea, inculturația și felul în care Ortodoxia românească a găsit soluții acestor provocări.

Aici am prezentat principalele direcții care alcătuiesc relația dintre Biserică și omul hiper-tehnologizat al postmodernității din perspectivele persoanei umane, a dialogului dintre spațiul secular și universul bisericesc și a tendințelor de relaționare și excludere pe care Biserica lui Hristos le întâlnește în provocările lumii de azi.

În acest context am considerat că este necesar să problematizez cu referire la religiozitatea omului postmodern care balansează între ideea de supra om pe care i-o propune tehnologia și problemele concrete ale vieții, care se ridică asupra lui provocate de globalizare, precum, migrația și diaspora. Abordate în context misionar aceste subiecte au pus în valoare lucrărilor, în opinia noastră, pe care le săvârșește Biserica în orizonturile postmodernității.

Fiecare subcapitol este continuarea precedentului, iar capitolele în sine, compuse pentru a alcătui un întreg și a susține același mesaj inițial exprimat în titlu, sunt sintetizate în concluzii distincte care contribuie la edificarea cercetării noastre.

Concluziile constituie, pe de o parte, un prilej de meditație dar și un mijloc prin intermediul căroră lucrarea de față se constituie, credem noi, într-o căutare și o contribuție eficientă la îmbogățirea lucrării misionare a Bisericii lui Hristos. Pe de altă parte, arată că natura teologiei contextuale ar trebui explorată, mai degrabă, în raport cu teologii specifice decât în abstract, deoarece o teologie misionară, cum este teologia contextuală, solicită oricărui studiu o abordare distinctă.

CONCLUZII GENERALE

Preotul are o misiune încă o dată mai mare decât un mirean, deoarece trebuie să slujească celor prezenți, dar trebuie să se roage și pentru cei care nu sunt de față. Participanții la săvârșirea slujirii liturgice beneficiază astfel de o prezență directă a preotului și a rugăciunii acestuia.

Din acest motiv, pentru ei ritualul liturgic a devenit o tradiție, un obicei natural al vieții lor cotidiene pietatea lor este exprimată de mimica gestuală a preotului. Pentru ei serviciul euharistic nu are secrete. Este viu, direct, dinamic, puternic transformator. O adevărată metania. Această

situație conduce adesea la formalism, fiindcă familiaritatea cu serviciul religios generează o sacralitate euharistică ce face posibilă apariția unui pietism static.

De aceea numărul de credincioși care frecventează slujba liturgică din lăcașul de cult exprimă lucrarea preotului în parohie.

Spațiul liturgic trebuie extins prin activitățile sale pastorale. Prin vizite în casele credincioșilor cu ajutorul cărora construiește punți între aceștia și Hristos. Omul căruia el îl vestește pe Hristos așteaptă ca Hristos să îi bată în ușă. Preotul care îl mustră pentru indiferență nu face altceva decât să-l îndepărteze de Hristos. Construirea relațiilor directe dintre preot și credincios generează mai mult spațiu liturgic în lăcașul de cult și Îl fac pe Hristos prezent în viața credincioșilor.

Vizita pastorală este calea pe care Hristos se alătură celui care merge în această viață. De aceea preotul, dincolo de slujirea liturgică, trebuie să fie alături de bolnavi, de suferinzii de patimi, de cei care și-au pierdut orientarea, de cei care caută sens pentru a le oferi lumina lui Hristos, învățătura Bisericii.

Relația concretă dintre preot și credincioși reprezintă fundamentul misionar al începutului lucrării de propovăduire. Dincolo de dimensiunea morală și caracterul ei esențial creștin, lucrarea preotului în parohie se înfiripează prin menținerea și consolidarea acestor tipuri de legături, esențiale ca activitate pastorală și ca expresie misionară a Bisericii.

Prin natura ei, Biserica lui Hristos are caracter misionar. Este, dacă se poate spune astfel, cel de-al cincilea atribut al ei pe lângă unitate, sobornicitate, sfințenie și apostolicitate. Fondată instituțional la Cincizecime, prima comunitate de credincioși i-a naștere odată cu lucrarea misionară de propovăduire a Sfinților Apostoli prin pogorârea Duhului Sfânt.

Înălțarea Domnului evidențiază definitiv împlinirea misiunii lui Hristos, iar trimiterea Duhului Sfânt este începutul mântuirii neamului omenesc. În Biserica lui Hristos, prin Duhul Sfânt, porunca de răspândirii până la marginile lumii a Veștii celei Bune a devenit o perpetuă lucrare duhovnicească săvârșită de Biserică. Încadrat în mădularele Bisericii, Acesta contextualizează aportul personal uman în activitatea misionară a spațiului liturgic eclezial. În acest fel lucrarea de propovăduire, ca misiune a Bisericii, devine natură a Bisericii.

Sfânta Liturghie, care constituie centrul cultului bisericesc. Ea este izvorul ontologic ce reactualizează lucrarea mântuirii săvârșită de Duhul Sfânt în Sfintele Taine. Prin Sfânta Liturghie

este îmbogățită comuniunea celor care cred în Iisus Hristos, motiv pentru care Sfânta Liturghie este cel dintâi mijloc misionar al Bisericii care descoperă lumii caracterul misionar al Întropării Fiului lui Dumnezeu și dimensiunea propovăduitoare a Sfintei Euharistii prin lucrarea Duhului Sfânt.

Conceptul misionar de Liturghie după Liturghie relevă modul în care Sfânta Euharistie, prin mulțumire, dospește în lume lucrarea Duhului ca expresie a lucrărilor personale ale credincioșilor. Împlinirea poruncilor christice este retrăirea vieții Mântuitorului, motiv pentru care, misiunea lor este similară cu cea a slujitorilor bisericești. Ca mădulare ale Bisericii, încorporați în Domnul Iisus Hristos, ei participă deplin la întreita slujire a Mântuitorului Iisus Hristos prin săvârșirea lucrării misionare a Bisericii dincolo de zidurile lăcașului de cult după participarea la Sfânta Liturghie. Mirenii sunt apostoli ai lui Hristos prin viața pe care o duc după ce participă la momentul euharistic devenind exemple de autentică și grăitoare trăire creștinească în societate.

Prin ei Biserica continuă lucrarea ei misionară în afara serviciului liturgic. Toate slujbele liturgice sunt fundamental misionare, dar, prin viața credincioșilor, Biserica își extinde dimensiunile liturgice către toate orizonturile lumii. Credincioșii care participă la Liturghie sunt misionari cu drepturi, dar, mai ales, cu îndatoriri depline.

Sfânta Liturghie reiterează momentele din viața Mântuitorului și, în acest fel, credincioșii, ca participanți la acest eveniment saturat de îndumnezeire, devin parte integrantă din lucrarea misionară a Bisericii. Este o realitate misionară care a început de la formarea Bisericii și se va desăvârși odată cu întregii creații în Biserică, când nu va mai fi nici timp, nici spațiu, la Cea de-a Doua Venire a Mântuitorului Iisus Hristos.

În concluzie, experiența filantropică este expresia experienței liturgice. Ajutoarea celor săraci și aflați în situații de risc trupesc și sufletesc, face parte din lucrarea Bisericii și a misionarului ortodox al cărui rol este să vegheze și să facă auzite doleanțele, problemele și nevoile sociale ale turmei care i-a fost dată spre păstorire, prin promovarea unor inițiative care să dezvolte politicile sociale și să mobilizeze comunități în realizarea lucrării euharistice a lui Hristos în lume.

De aceea, rolul comuniunii cu Hristos din spațiul liturgic trebuie să rodească. Sfintei Euharistii, teologul misionar trebuie să îi pună mai mult în lumină dimensiunea practică, în acest

sens, preotul ortodox, în calitatea sa de misionar, trebuie să fie parte a asociațiilor și fundațiilor cu caracter religios care funcționează sub oblăduirea Bisericii.

Prin activitatea lor misionară și filantropică, Bisericii constituie proiecte care răspund problemelor dintr-o comunitate religioasă care pot fi extinse, ca model misionar contextual, dincolo de granițele ei.

În încheiere, în urma discursului misionar pe care l-am realizat prin intermediul cercetării de față, concluzionăm că Biserica are soluții pentru provocările lumii contemporane. Secularizarea, globalizarea și consumismul ce caracterizează timpurile în care trăiesc credincioșii creștini, cauzatoare de diversitate lipsită de autenticitate și de concurență benefică articulării ființei umane universalelor divine ale existenței, își află răspunsul în lucrarea de contextualizare pe care misionarul ortodox o are de înșușit.

În lumea de azi, acest proces duhovnicesc începe la nivel parohial în context ortodox, prin articularea temelor legate de migrațiune și diaspora care provoacă natura eclezială a spațiului liturgic creștin răsăritean contemporan. Cultivarea și menținerea unei conștiințe ortodoxe, prin lucrarea pastorală a Bisericii față de fiii ei și activarea sobornicității Bisericii, reprezintă căi de redeșteptare a duhului Sfintei Tradiții. Climatul postmodern dezordonat, lipsit de repere istorice și prezentat ca un fascinant viitor intergalactic, Îl include și pe Hristos ca pe un Dumnezeu al tuturor zeilor, și, în acest fel, reușește să genereze în mintea omului de azi alternativa hedonistă a relativismul religios.

